

Dorota Maria Dzierżek

"Trudne sąsiedztwo: Stosunki Polski z państwami ościennymi w myśli politycznej Narodowej Demokracji (1918–1939)", Tomasz Kozięło, Rzeszów 2008 : [recenzja]

Polityka i Społeczeństwo nr 7, 235-240

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dorota Maria Dzierżek

**TOMASZ KOZIELŁO: *TRUDNE SĄSIEDZTWO:
STOSUNKI POLSKI Z PAŃSTWAMI OŚCIENNYMI
W MYŚLI POLITYCZNEJ NARODOWEJ DEMOKRACJI
(1918–1939)***

**WYDAWNICTWO UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO,
RZESZÓW 2008, 246 SS.**

Monografia *Trudne sąsiedztwo: Stosunki Polski z państwami ościennymi w myśli politycznej Narodowej Demokracji (1918–1939)* autorstwa Tomasza Koziello została opublikowana w 2008 r. przez Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. Autor ukończył studia politologiczne na Wydziale Politologii UMCS w Lublinie. Tam też obronił pracę doktorską w zakresie nauk humanistycznych o specjalizacji nauki o polityce. Obecnie pracuje w Katedrze Politologii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Jego zainteresowania badawcze obejmują myśl polityczną, teorię polityki i historię najnowszą.

Koziello zajął się problematyką polityki zagranicznej państwa polskiego wobec krajów ościennych w myśli politycznej Narodowej Demokracji. W monografii użył następujących metod badawczych: decyzyjnej i porównawczej. Rozważania Autora dotyczyły analizy rzeczywistości politycznej w latach 1918–1939 w koncepcji narodowych demokratów. Głównymi przesłankami napisania monografii były zainteresowania badawcze oraz chęć wypełnienia luki w polskim piśmiennictwie naukowym odnośnie do analizowanej problematyki.

Trudne sąsiedztwo jest opracowaniem składającym się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział „Podstawy ideowe” ma charakter teoretyczny, składa się z trzech podrozdziałów. Autor wyjaśnił cele, zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania polityki zagranicznej. Kolejny rozdział publikacji zatytułowany „Niemcy i Wolne Miasto Gdańsk” zawiera podrozdziały przedstawiające ocenę z punktu widzenia endecji

polityki zagranicznej Republiki Weimarskiej i Trzeciej Rzeszy oraz stosunek do Wolnego Miasta Gdańska. Autor nie tylko skupił się na teoretycznych założeniach programowych, ale także opisał praktykę polityczną. Kolejny fragment publikacji „Rosja Radziecka/ZSRR” został poświęcony ocenie komunizmu przez endecję oraz postawie ideowej wraz z jej realizacją w rzeczywistości politycznej. W czwartym rozdziale monografii „Czechosłowacja, Rumunia, Węgry” Autor przedstawił miejsce przywołanych w tytule rozdziału państw w systemie bezpieczeństwa Polski. Zostały również ocenione stosunki dwustronne pomiędzy wymienionymi państwami a Polską. Ostatni rozdział opracowania „Litwa, Łotwa” Autor poświęcił analizie oraz ewaluacji stosunków między państwami: Polska–Litwa oraz Polska–Łotwa w myśli politycznej Narodowej Demokracji.

Główny wątek publikacji opiera się na ocenie złożoności stosunków państwa polskiego i jego sąsiadów poprzez pryzmat poglądów narodowych demokratów. Czynnikiem geopolitycznym warunkującym sąsiedztwo z państwami: niemieckim, rosyjskim/radzieckim, litewskim i czechosłowackim, posiadającymi odmienne wizje rzeczywistości politycznej, wpływał na trudną sytuację polityczną Polski. Autor bazował na pojęciach myśl polityczna, państwa ościenne, Narodowa Demokracja.

Na uwagę zasługuje bogata baza źródeł, która stała się podstawą badań i napisania monografii. Autor powoływał się na programy stronnictw politycznych, sprawozdania stenograficzne, publicystykę polityczną przywódców obozu narodowego oraz prasę narododemokratyczną. Koncepcja monografii uwzględniająca logiczną strukturę umożliwiła napisanie opracowania o charakterze syntetycznym.

Koziello zaprezentował koncepcję przyszłego państwa polskiego z punktu widzenia przywódcy obozu narodowego Romana Dmowskiego. Lider endecji chciał stworzyć Polskę wielką terytorialnie, aczkolwiek w granicach, które nie zagroziłyby integralności i jedności państwa. Autor stwierdził, że terytorium w takim kształcie miało uzasadnienie historyczne i polityczne. Trudno zaprzeczyć drugiemu powodowi, aczkolwiek pierwszy, historyczny pozostawia pewne wątpliwości. Koziello argumentował historyczne podejście przynależnością do Rzeczypospolitej ziem mających wejść w skład przyszłego państwa polskiego. Jest to argument dyskusyjny, gdyż wielu historyków, nie tylko polskich, uznało, że mnogość ziem skupionych w Rzeczypospolitej, a tym samym jej niejednorodność w wielu płaszczyznach przyczyniły się do upadku staropolskiej państwowości (zob. szerzej: Kiaupa, Kiaupienė, Kuncevičius 1932: 136; Alekna 1932: 136). Sama przynależ-

ność różnorodnych ziem nie była gwarantem uzyskania przez Polskę statusu mocarstwa, jak zauważył Dmowski. Wydarzenia historyczne zweryfikowały ten argument, ziemie litewskie należały do Polski i mimo polonizacji społeczeństwa litewskiego nastąpiła przemiana świadomości społecznej, a w konsekwencji wykrystalizowały się dążenia niepodległościowe. Polska również znajdowała się pod okupacją państw ościennych, aczkolwiek mimo prób rusyfikacji czy germanizacji wykształciły się zachowania narodowowyzwoleńcze. Etnicznie ziemie litewskie nie były jednorodne narodowościowo, biorąc pod uwagę znaczne wahania procentowe etnicznej struktury. W 1857 r. Litwini stanowili 75,5%, w 1923 r. – 69,2%. Wśród mniejszości znaczny procent stanowiły: żydowska, polska, rosyjska, niemiecka (Sozański 1988: 34). Biorąc pod uwagę, iż Dmowski proponował włączenie Wilna do Polski, uzasadnienie historyczne jest wysoce wątpliwe. Litwini jednoznacznie podawali cztery argumenty, według których Wilno powinno być litewskie. A mianowicie: ziemie te stanowiły rdzeń historycznej Litwy i na nich uformował się naród litewski, a także całość geograficzną, obejmującą całe rozlewisko Niemna. To stanowisko zostało współcześnie zaakceptowane również przez badaczy polskich. Pozostałe dwa argumenty o charakterze prawnym (traktat z 12 VII 1920 r. podpisany przez Litwę z Rosją) oraz etniczny (ziemie zamieszkiwane przez ludność pochodzenia litewskiego) nie znalazły pozytywnego odbioru u badaczy polskich (Eberhardt 1997: 88–89). Reasumując, trudno jest mówić o historycznym uzasadnieniu w oparciu o wymienione argumenty.

Autor przedstawił ocenę stosunków polsko-litewskich przez obóz narodowy, aczkolwiek jest ona dyskusyjna. Koziello stwierdził, że Narodowa Demokracja starała się upatrywać w każdym zbliżeniu państw litewskiego i polskiego poprawy ogólnych stosunków, aczkolwiek czynnikiem niszczącym we wzajemnych relacjach były uprzedzenia litewskie. To wpływało na prowadzenie przez Litwę „antypolskiej polityki współpracy” z państwem niemieckim. Należy wspomnieć, że Litwa ma wspólną historię z Polską, która powoduje kontrowersje i problemy we wzajemnych relacjach. Trudno jednak uznać stanowisko państwa litewskiego i jego racje za „uprzedzenia”. Nie można również zapominać, że istniało stanowisko popierające przyłączenie Litwy do państwa rosyjskiego/radzieckiego. Litwini twierdzili, że Polska od zawsze była „rozpuszczonym synem Europy Zachodniej”, a Polacy starali się od najdawniejszych czasów zniszczyć i ośmieszyć państwo litewskie (Gilius 1924: *passim*). Strona

litewska oskarżała Polaków o politykę wroga, czego przykładem był akt koronacji w 1927 r. wizerunku Matki Boskiej Ostrobramskiej jako Królowej Polski i Wielkiej Księżnej Litewskiej. Uroczystość została określona jako „akt maskarady i demonstracji politycznej”, doszło do wezwań o złożenie protestu w Watykanie (Makowski 1986: 65). Autor nie poruszył kwestii wpływów endecji w środowisku polskim na Litwie, jest to o tyle istotne, gdyż stosunki polsko-litewskie były konsekwencją nie tylko polityki zagranicznej, ale również aktywności środowisk politycznych w Wilnie. Organem prasowym endecji był „Dziennik Wileński” (Strona internetowa endecji... inf. z 14 II 2009). Życie polityczne oscylowało wokół dwóch opcji – obozu narodowego i piłsudczyków (Makowski 1986: 263).

Konstytucje państw Europy Środkowowschodniej kładły nacisk na pluralizm polityczny, aczkolwiek w tym kontekście nie dotyczyło to mniejszości narodowych. Każde z państw określało się jako państwo jednonarodowe, w którym dany naród jest suwerenem i gospodarzem. Tym samym została wyznaczona pozycja mniejszości narodowych podrzędna w stosunku do narodu kraju zamieszkania (Wandycz 2000a: 206). Obóz narodowy w kwestii polityki narodowościowej skupiał się wokół dwóch metod działania – asymilacji i usunięcia z kraju. Mniejszości w państwie polskim stanowiły ponad jedną trzecią obywateli (Ukraińcy 14–16%, Żydzi 10%, Białorusini 3–6%, Niemcy 2%) (Wandycz 2000b: 461). W stosunku do mniejszości narodowych słabych – Białorusinów i Ukraińców – przewidywano wszczepianie „ducha narodowego” i stopniowe włączanie do polskości. W przypadku grup uznawanych za silne – Żydów i Niemców – miała zostać użyta metoda powolnego usuwania z kraju.

Minister Kazimierz Młodzianowski, reprezentujący stanowisko sanacji w sprawie mniejszości, twierdził, że asymilacja grup narodowościowych jest fikcją. Natomiast mniejszość litewska w Polsce, według Józefa Piłsudskiego, była doskonałą kartą przetargową w stosunkach z państwem litewskim. Mimo występujących różnic w podejściu polityka narodowościowa zarówno endecji, jak i sanacji była określana przez Litwinów jako zbieżna. Rozbieżności występowały w kwestii metod, sanacja chciała asymilacji Kresów, endecja nie była zainteresowana żądaniami mniejszości (Wandycz 2000b: 48).

Autor opisał stosunek narodowców do dwóch sąsiadów Polski – Rosji i Niemiec. Endecja traktowała ich jako główne zagrożenie dla niepodległości państwa polskiego, aczkolwiek Niemcy zostały postawione w hierarchii nieco wyżej. Dmowski podkreślał uznanie dla naro-

du niemieckiego, nie obdarzając takim Rosjan. Pisał o Niemczech jako mocarstwie w okresie szybkiego wzrostu, którego „duch jest silnie zaburczy”, w związku z tym państwo nakierowane jest na ekspansję (Dmowski 1938: 20). Rosja bolszewicka była traktowana jako zagrożenie dla cywilizacji zachodniej i chrześcijaństwa. Dmowski twierdził, że Polska jest „frontem zachodniej Europy wobec rosyjskiego bolszewizmu” (Dmowski 1939: 12). Komunizm był negowany, ocena stosunków polsko-rosyjsko/radzieckich była optymistyczna. Koziello słusznie zauważył, że endecja opierała się na błędnych przesłankach, przewidując, iż rola ZSRR w Europie będzie malała i państwo to nie stanowi zagrożenia. Późniejsza praktyka polityczna Rosji radzieckiej jest tylko potwierdzeniem tezy autora o krótkowzroczności endecji w kwestii rosyjskiej i przecenianiu roli państwa polskiego jako potencjalnego partnera ZSRR.

Reasumując, zawartość publikacji charakteryzuje się wnikliwością podejścia merytorycznego. Autor w sposób klarowny i przystępny zaprezentował koncepcje obozu narodowego odnośnie do państw sąsiednich. Monografia stanowi cenny wkład w badania myśli politycznej, tym bardziej iż jest to pierwsze całościowe opracowanie stanowiska endecji w kwestii oceny sąsiedztwa Polski. Koziello w sposób koherentny ujął podstawowe założenia narodowców: teza o dwóch wrogach (Niemcy i Rosja), Francja jako najważniejszy sojusznik w systemie bezpieczeństwa wraz z Czechosłowacją, Rumunią i Jugosławią oraz państwami bałtyckimi. Dominującą rolę miała odgrywać Polska jako gwarant systemu. Propozycja forsowana przez narodowców miała słabe strony. Autor wymienił: słabość wewnętrzną państwa i brak atrakcyjnych propozycji dla sąsiadów, obawę przed wojną z Rosją i Niemcami, sprzeczność interesów polskich i czechosłowackich oraz lekceważenie ze strony mocarstw położonych w Europie Zachodniej.

Analizując strukturę formalną monografii, należy stwierdzić, iż poszczególne części pracy są ze sobą spójnie powiązane. Tematyka konkretnych rozdziałów znajduje uzasadnienie w problematyce prezentowanej przez Autora, którą jest dogłębna analiza koncepcji Narodowej Demokracji. Warto zwrócić uwagę na kwerendę źródeł, które posłużyły Autorowi do wielowymiarowej analizy prezentowanych zagadnień z zakresu politologii i historii. Polecam monografię Koziello osobom pragnącym poszerzyć swoją wiedzę z zakresu myśli politycznej stronictwa narodowego.

Bibliografia

- Alekna A. 1932, *Lietuvos istorija*, Tilžė.
- Dmowski R., 1938, *Pisma*, t. 2, Częstochowa.
- Dmowski R., 1939, *Pisma*, t. 9, Częstochowa.
- Eberhardt P., 1997, *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Warszawa.
- Gilius P., 1924, *Kokia nauda Lietuvai iš unijos-sjungos su Lenkija*, Rasieniai.
- Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A., 2000, *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius.
- Makowski B., 1986, *Litwini w Polsce 1920–1939*, Warszawa.
- Sozański J., 1998, *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii. (Międzynarodowoprawny zarys porównawczy sytuacji w latach 1918–1940 oraz 1990–1996)*, Warszawa.
- Strona internetowa endecji, Endecja.pl, <http://www.endecja.pl>, „Leksykon – Dziennik Wileński”, inf. z 14 II 2009.
- Wandycz P., 2000, *Między pluralizmem a totalitaryzmem* [w:] *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 2, red. J. Kłoczowski, Lublin.
- Wandycz P., 2000b, *Wiek XX* [w:] *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 1, red. J. Kłoczowski, Lublin.